

VLAANDEREN, WALLONIË, BELGIË

Regionale oriëntaties in de christelijke arbeidersbeweging

PATRICK PASTURE*

HET LIJKT EROP DAT HET AUTONOME VLAANDEREN ZOALS HET VANDAAG IN DE BELGISCHE SCHOOT VORM HEEFT GEKREGEN GESCHAPEN IS NAAR HET BEELD EN DE GELIJKENIS VAN HET PROJECT DAT REEDS MEER DAN EEN EEUW IN CHRISTEN-DEMOCRATISCHE MIDDENS CIRCULEERDE. DE HISTORISCHE WORTELS VAN DIT GEGEVEN BLOOTLEGGEN LAG AAN DE BASIS VAN DEZE BIJDRAGE. ENKELE VRAGEN WAREN DAARBIJ ORIËNTEREND : WAAR KWAM DE VLAAMSE DIMENSIE IN DE CHRISTELIJKE ARBEIDERSBEWEGING VANDAAN ? HOE HEEFT DIE BEWEGING ZICH VERHOUDEN TOT HET POLITIEKE VLAAMS-NATIONALISME ? WAT TE ZEGGEN OVER DE WAALSE - ZEG MAAR FRANSTALIGE - MINDERHEID IN DE CHRISTELIJKE ARBEIDERSORGANISATIES ? EN IN WELKE MATE HEBBEN DE BEIDE WERELDOORLOGEN IN DEZE MATERIE EEN ROL GESPEELD ?

Toen de christen-democratie in de jaren 1890 vaste vorm kreeg, had de Vlaamse Beweging al een hele evolutie doorlopen, zij was geëvolueerd van een Belgische beweging tegen de algemene verfransing van België tot een Vlaamse taalbeweging die in Vlaanderen het Nederlands naast het Frans voorstond. Aanvankelijk ontwikkelde de Vlaamse beweging zich ook los van de twee grote politieke families van katholieken en anticlericalen. In Antwerpen bijvoorbeeld slaagden de flaminganten erin radicaal-liberalen en katholieken bijeen te brengen in de Meetingpartij, die de eerste Vlaamsgezinden naar het parlement stuurde. Bij vele revolutionaire vroeg-socialisten bestond er eveneens een uitgesproken sympathie voor Vlaamse beweging. Toch bleken reeds vanaf de jaren 1860 de meeste Vlaamsgezinden vooral in katholieke middens te vinden. In toenemende mate werd door een deel van de clerus en de katholieke gemeenschap in Vlaanderen katholiek en Vlaams aan elkaar geklonken. Die Vlaamse gevoeligheid werd via enkele katholieke Vlaamse democratische verenigingen (vanaf de jaren 1880 maakten dezen gebruik van het algemeen meervoudig stemrecht om hun programma van tweetaligheid in Vlaanderen te kunnen verwezenlijken) doorgegeven aan de christen-democratie, die ontstond in jaren 1890-1900.

I. Het begin : band tussen sociaal en Vlaams engagement

Van bij de vorming van de christelijke arbeidersbeweging bestond er een vervlechting tussen Vlaamse en sociale beweging¹. Er dient nochtans opgemerkt te worden dat

1 L. WILS, "België in de negentiende eeuw : religieus, politiek en sociaal", in E. GERARD (ed.), *De christelijke arbeidersbeweging in België 1891-1991*, (KADOC-STUDIES, XI), Leuven, Universitaire Pers, 1991, dl. 1, p.18-55; P. GÉRIN, "Sociaal-katholicisme en christen-democratie (1884-1904)", *ibidem*, p. 56-113 en L. WILS, "De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging", in E. GERARD

slechts een deel van de katholieke sociaal-voelenden Vlaamsgezind was. Bovendien, al vond de Vlaamse beweging veel steun van pastoors en kapelaans, de hogere clerus en zeker het episcopaat stelden zich zeer reticent op tegenover de Vlaamse Beweging zowel als tegenover de christen-democratie². Maar de ontluikende antisocialistische werkliedenbonden, mutualiteiten en syndicaten beschouwden de verwezenlijking van een Vlaamse taalwetgeving wel degelijk als een onderdeel van hun sociale actie, ook al was die niet onmiddellijk op taaleisen geënt. Opmerkelijk was wel de steun die de meest uitgesproken Vlaamsgezinde christen-democratische stroming, het Daensisme (dat uiteindelijk buiten de ‘officiële’ christen-democratie zou geplaatst worden), ook in Wallonië kreeg. De Waalse christen-democraten stelden zich aanvankelijk evenwel noch Vlaamsgezind, noch anti-Vlaams of Waals op³.

Pas na 1900 groeide in de schoot van de christen-democratie ook een echte christelijke arbeidersbeweging. Het Vlaamse element werd daarin gecultiveerd door de werken van volksonwikkeling, die naar Duits voorbeeld als een complement voor de syndicale werking werden gepromoot door Floris Prims. Ondersteund door studiekringen, door een eigen pers en door de Vlaamse sociale weken vormden die een Vlaamse ‘elite’ van christelijke arbeiders en meteen de kaders van de jonge christelijke arbeidersbeweging. Samen met de vakbonden vormden de werkliedenbonden de motor van de christelijke arbeidersbeweging⁴.

De Eerste Wereldoorlog werkte als een katalysator voor de Vlaamse Beweging zowel voor de politiek in het algemeen als voor de arbeidersbeweging in het bijzonder. De christelijke arbeidersbeweging profiteerde echter slechts gedeeltelijk van de democratische doorbraak en werd integendeel ten opzichte van de socialisten zwaar achteruit geslagen. Na de oorlog associeerde zij zich in Vlaanderen volledig met de gematigd Vlaamsgezinde stroming van Frans van Cauwelaert en onderschreef diens Vlaams minimumprogramma. Die nauwe vervlechting kwam sterk tot uiting in de hervorming van de katholieke partij: de standenvertegenwoordiging werd afgedwongen

en J. MAMPUYS (eds.), *Voor Kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, (KADOC JAARBOEK 1985), Leuven, Universitaire Pers, 1986, p. 15-40. In het volgende hanteren we de term christen-democratie als politieke arm van de christelijke arbeidersbeweging. De historische werkelijkheid, zeker in de beginperiode 1890-1914, was evenwel veel complexer dan dat, al was het maar omdat de christen-democratie als politieke beweging gestalte kreeg vóór de eigenlijke arbeidersbeweging.

2 H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, (STANDEN EN LANDEN 82), Kortrijk, 1982; L. GEVERS, “Kerk en Vlaamse Beweging”, in *De Geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975*, (Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen ...), spec. nr. *Wetenschappelijke Tijdingen*, Gent, 1993, 21-42. Zie ook M. REYNEBEAU, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, Van Halewijck, 1995 en C. STRIKWERDA, “A Resurgent Religion. The rise of Catholic social movements in nineteenth-century Belgian cities”, in H. Mc Leod, *European Religion in the Age of Great Cities 1830-1930*, London/New York, Routledge, 1995, p. 79.

3 P. GERIN, *op.cit.*, p. 86.

4 L. WILS, “De historische verstrengeling...”; E. GERARD, “Het Algemeen Christelijk Werkersverbond”, in E. GERARD, *De christelijke arbeidersbeweging*, dl. 2, vooral p. 563-567.

door flaminganten en christen-democraten samen. Op deze wijze (waarbij ook andere thema's een rol speelden, zoals het anti-militarisme en het pacifisme) groeiden in Vlaanderen de arbeiders-, boeren- en middenstandsorganisaties naar elkaar toe in een feitelijke coalitie tegen de franskiljonse conservatieven.

De in 1919 door Van Cauwelaert opgerichte Katholieke Vlaamse Landsbond fungeerde als interne Vlaamse koepel van de democratische standsorganisaties binnen de partij, met naast de Boerenbond vooral het in 1921/23 opgerichte ACW, dat overigens de Landsbond bij wijlen in Vlaamsgezindheid nog voorbijstak ⁵. Het Vlaamse perspectief in de christelijke arbeidersbeweging moet evenwel steeds binnen de Belgische context worden gesitueerd : er was geen sprake van een streven naar een Vlaamse natie als dusdanig en al evenmin naar een Vlaamse autonomie in een federatief staatsverband. Dat blijkt trouwens uit de wijze waarop de beweging de Katholieke Partij mee herstructureerde : de partij werd opgedeeld in standen, maar niet naar gewesten. Ook de standsorganisaties zelf bleven unitair en nationaal. Blijkbaar was er in de christelijke arbeidersbeweging nog geen bewustzijn van een eigen Vlaamse natie, een eigen volk ⁶.

In Wallonië smolten de werkliedenbonden en de conservatieve katholieke associaties veelal samen uit reactie tegen de socialistische 'vloedgolf'. De christen-democratie stond er het hele interbellum door zwak en werd bedreigd door de conservatieven, die er grotendeels het beeld en de politiek van de katholieke partij bepaalden. Die situatie leidde ertoe dat de christen-democraten in Wallonië in de jaren dertig uitwegen zochten om uit hun sociaal en politiek isolement te geraken ⁷.

De verschillende opstelling van Vlamingen en Franstaligen in de beweging bevestigde de wig die er in feite al bestond als gevolg van de verschillende ontstaansgeschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in de twee landsgedeelten. Bovendien waren de Franstaligen bijzonder gepikeerd op de Activisten en, bij uitbreiding, op alle flaminganten. De minderheidspositie waarin de Franstalige christelijke arbeiders zich bevonden, zowel tegenover de socialisten als in de katholieke gemeenschap, zorgde voor een verwijdering tussen Vlamingen en Walen in de christelijke arbeidersbeweging. Die wig werd in het bijzonder ook in de vakbeweging aangevoeld, die zich zoveel mogelijk afzette tegen de Vlaams-Waalse polarisatie binnen de beweging ⁸.

5 L. WILS en E. GERARD, "Het ACW, de katholieke partij en de taalwetgeving 1929-1932", in *Wetenschappelijke Tijdingen*, ter perse; L. WILS, "De historische verstrengeling...", p. 28.

6 Ook B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tiel/Gent, Lannoo/Perspectief Uitgaven, 1995, p. 63 meent dat er voor zover er sprake was van een Vlaams natiegevoel, dit beperkt bleef tot de katholieke kleinburgerij.

7 E. GERARD, "Ontplooiing van de christelijke arbeidersbeweging (1904-1921)", in E. GERARD, *De christelijke arbeidersbeweging*, dl. 1, p. 169 en "Het Algemeen Christelijk Werkersverbond".

8 Op de eerste bestuursvergadering van het Internationaal Christelijk Vakverbond (ICV) op 20-21 september 1920 achtte ACV-secretaris-generaal Evarist van Quaakebeke het niet onmogelijk dat het ACV uit elkaar zou vallen in twee zelfstandige vakbonden, zoals dat het geval was in Tsjechoslovakije met de christelijke

De gevolgen van een en ander waren ingrijpend. In Vlaanderen vormde de Vlaamse beweging een factor van sociale integratie tussen de verschillende katholieke volkse sociale groepen, in het bijzonder voor de arbeidersbeweging. Wel werd de kloof met het klein aantal conservatieve en franskiljonse kringen groter. Hoewel de christelijke arbeidersbeweging loyaal bleef aan België, stootte zij de anti-Belgicistische Vlaams-nationalisten niet af. Dat maakte haar kwetsbaar voor de radicalisering die de Vlaamse beweging in de jaren dertig kenmerkte en die uiteindelijk velen in de collaboratie deed terechtkomen.

II. Confrontatie met de extreem-rechtse stellingname van het Vlaams-nationalisme in de jaren dertig

De houding van de christelijke arbeidersbeweging tegenover de radicalisering van de Vlaamse beweging was ambigu. Haar Vlaamsgezindheid vormde een wezenlijk deel van haar karakter, wat onder meer nog tot uiting kwam in 1929 toen het *nationale* ACW-LNTC de volledige gelijkheid der talen eiste en zware druk uitoefende om de eentaligheid van Vlaanderen af te dwingen, (wat rechtstreeks aan de basis lag van de taalwetten van de jaren 1930) ⁹. Bovendien eisten de Vlaamse christen-democraten nu ook culturele autonomie voor Vlaanderen en een afzonderlijke Vlaamse afdeling van de katholieke partij. Daarnaast moest de christelijke arbeidersbeweging in anticommunisme zeker niet onderdoen voor het VNV noch voor Rex; het ACW steunde trouwens de idee van een sterk katholiek anticommunistisch blok. P.W. Segers patroneerde de Vlaamse Concentratie en het akkoord tussen de KVV en het VNV ¹⁰. Ook was de beweging niet ongevoelig voor het appèl dat uitging van corporatistische maatschappijvisies om uit de economische en politieke impasse te geraken ¹¹. Meer dan wie ook werden de arbeiders immers geconfronteerd met de gevolgen van de crisis.

Maar de christelijke arbeidersbeweging bleef bij haar Belgische oriëntatie. Zo verzette het ACW zich ondanks zijn steun aan de Vlaamse Concentratie tegen een verder doorgedreven federatieve inrichting van de katholieke partij ¹². Hoewel er in belangrijke

vakbonden van de Sudetenduitsers, Tsjechen en Slovaken (KADOC, Archief ICV, 15). Overigens dateerde de nationale structuur van het ACV pas van 1912. Zie in het algemeen E. GERARD, "Ontplooiing ..." en "Aanpassing...", p. 172-243.

9 L. WILS en E. GERARD, *op.cit.*

10 E. GERARD, *De Katholieke Partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, Kritak, p. 468 e.v.; E. GERARD, "Aanpassing in crisistijd (1921-1944)", in E. GERARD (ed.), *De christelijke arbeidersbeweging in België*, vol. 1, p. 221-222; B. DE WEVER, *op.cit.*, p. 233.

11 E. GERARD, "Ontplooiing...", p. 221 en B. DE WEVER, *op.cit.*, p. 233; J. MAMPUYS, "De christelijke vakbeweging", in E. GERARD, *De christelijke vakbeweging*, dl. 2, p. 189 e.v.; P. PASTURE, "The Temptations of Nationalism. Regionalist Orientations in the Belgian Christian Labour Movement", in P. PASTURE & J. VERBERCKMOES (eds.), *Working Class Internationalism and the Appeal of National Identity. Historical Dilemmas and Current Debates*, Oxford/New York, Berg, ter perse.

12 L. WILS, "De historische verstrengeling...", p. 30-34; E. GERARD, *De Katholieke Partij*, p. 413-418 en p. 468 e.v.; E. GERARD, "Aanpassing in crisistijd", p. 211-219.

- De houding van de ACW-leider Paul-Willem Segers (hier links op de foto in het gezelschap van kardinaal Van Roey) tijdens de bezetting leidde na de oorlog tot een verwijdering tussen de Waalse en Vlaamse vleugel van de christelijke arbeidersbeweging. (Foto SOMA-CEGES)

onderdelen van de christelijke vakbeweging, o.m. in de textiel-, metaal- en bedienden-centrales en de openbare diensten, wel degelijk sterke fascistoïde tendensen bestonden (een thema dat evenwel verder onderzoek behoeft), stond vooral het ACV zeer argwanend tegenover de maatschappijopvattingen van het VNV, zeker na de ondertekening van het akkoord tussen het VNV en Rex (dat door nationaal ACW-secretaris P.W. Segers zelf mee was onderhandeld!). Belangrijk in de verklaring waarom de christelijke arbeidersbeweging de Vlaams-nationalistische radicalisering maar erg gedeeltelijk volgde, was dat zij na 1918 voor haar kaders niet langer recruteerde uit de katholieke Vlaamse studentenbeweging. Precies uit die kringen kwamen de radicale Vlaams-nationalistische voorvechters¹³. De uitbouw van een alternatieve sociale organisatie door het VNV was wellicht eveneens niet helemaal vreemd aan de reactie van de beweging, ook al vormde de Vlaams-nationalistische vakbeweging voor het ACV geen echte bedreiging¹⁴. Maar er is ongetwijfeld ook meer: de arbeidersbeweging vond haar bestaansrecht immers

¹³ L. Wils, "De historische verstregeling...", p. 30. Zie ook L. Vos, "De politieke kleur van jonge generaties", in R. VAN DOORSLAER e.a., *Herfsttij van de 20ste eeuw. Extreem rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, Kritak, 1992, p. 15-46.

¹⁴ B. DE WEVER, *op.cit.*, p. 81-82 en p. 277-283.

in de democratie zelf. In een corporatistisch maatschappijmodel was er voor een vrije georganiseerde arbeidersbeweging geen plaats. Het is precies op dat punt, het bestaansrecht van een vrije georganiseerde arbeidersbeweging, dat vooral het ACV afhaakte ¹⁵.

De politieke en sociale problemen zorgden wel voor spanningen tussen Vlamingen en Franstaligen in de christelijke arbeidersbeweging, temeer daar de Franstaligen zowel aan de basis als aan de top een kleine minderheid uitmaakten (<10%). De politieke gevoeligheden lagen ook anders in beide landsgedeelten. Doordat de conservatieven in Wallonië de katholieke partij bleven domineren en er geen sprake was van een democratisering van de partij via standenvertegenwoordiging, zochten sommige Waalse christen-democraten, met Jean Bodart in Charleroi op kop, naar een eigen politieke opstelling; los en zelfs tegen de katholieke partij streefden zij naar toenadering tot de socialisten. De dubbelzinnigheden en sympathieën die er in Vlaanderen waren ten opzichte van het fascistisch-corporatistische gedachtengoed, inzonderheid van het VNV, waren Wallonië helemaal vreemd. Dat heeft wellicht te maken met de grotere sociale tegenstellingen in Wallonië en de (deels daaruit voortvloeiende) geringere integratie van arbeiders in de katholieke gemeenschap, alsook met de dominantie van het socialisme. De aarzelende houding van het ACW, dat zelf niet radicaal stelling nam tegen het akkoord tussen de KVV en het VNV, dat bovendien een akkoord gesloten had met Rex, kon bij de Franstaligen op niet het minste begrip rekenen. Vandaar dat vooral in de tweede helft van de jaren dertig de Franstaligen een grotere vertegenwoordiging in de bestuursorganen vroegen. Dit werd echter steevast door de Vlamingen geweigerd. Bodart brak in 1938 met de flamingantistische christen-democratische beweging en werd daarop uit het (unitaire) ACW (LNTC) gezet ¹⁶.

III. De Tweede Wereldoorlog en zijn nasleep

De spanningen die zich aandienen aan het einde van de jaren dertig, leidden tijdens de Tweede Wereldoorlog tot een breuk tussen de Vlamingen en de Franstaligen in het ACV. Deze laatsten hielden zich aan de vóór de oorlog gemaakte afspraken over de stopzetting van de syndicale actie en weigerden elke medewerking met de bezetter. De Vlaamse leiders van de vakcentrales daarentegen hervatten de vakbondsactie en werkten aanvankelijk mee aan de door de Duitsers gewilde eenheidsvakbeweging, de Unie van Hand- en Geestesarbeiders. Deze breuk werd slechts moeizaam geheeld nadat ook de meeste Vlamingen zich in augustus 1941 uit de Unie terugtrokken, voordat deze helemaal door de nazi's werd gedomineerd ¹⁷.

•
¹⁵ P. PASTURE, "The Temptations..."

¹⁶ E. PIRSON (dir.), *Histoire du mouvement ouvrier chrétien à Charleroi 1886-1990*, [Bruxelles/ Charleroi], CARHOP/ MOC de Charleroi, 1995, p. 60-62 en E. GERARD, "Aanpassing in crisistijd", p. 234-238.

¹⁷ J. NEUVILLE, *La CSC en l'an 40. Le déchirement et la difficile reconstruction de l'Unité*, (HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER EN BELGIQUE 10), Brussel, Vie ouvrière, 1988; J. MAMPUYS, "De christelijke vakbeweging"; W.

In Wallonië groeide er, vooral in de industriële bassins van Henegouwen en Luik, door de gemeenschappelijke ervaringen tijdens de bezetting en het vaak intense contact met andersdenkenden bij de bevrijding, een sterk verlangen naar eenheid boven de politieke en ideologische tegenstellingen heen. De communistische Syndicale Strijdcomités wilden een brede eenheidsvakbeweging vormen met socialisten en christenen. Progressieve katholieken en verzetslui lanceerden de *Union Démocratique Belge* (UDB) als politieke eenheidsbeweging. De *Mouvement Populaire des Familles* (MPF), in oorsprong een apostolische vormingsbeweging voor volwassenen, wilde geen confessioneel etiket en rijkte de hand aan alle arbeiders voor een links-radical familiebeweging. Tegelijk brak een sterk gevoel van Frans-Waalse solidariteit door, gevoed door de rancune over de Vlaamse houding tijdens de bezetting. Dat laatste kwam tot uiting in de Waalse eisen, eigenlijk grieven tegen een vermeende achteruitstelling tegenover de Vlamingen. Die Waalse beweging oriënteerde zich op Frankrijk en op de francophonie, niet zozeer op de eigen regio Wallonië, al was er wel een scherp bewustzijn van de eigenheid tegenover Vlaanderen¹⁸.

Voor vele Waalse katholieken bleef die ontwikkeling nochtans moeilijk liggen. De meeste Franstalige katholieken voelden zich via de Kerk vooral met de Belgische natie verbonden; in het in grote mate socialistische en anticlericale Wallonië vormden zij een minderheid. De Waalse beweging bleef grotendeels socialistisch en anticlericaal¹⁹. Maar in christen-democratische middens had het Frans-Waalse bewustzijn in vergelijking met de vooroorlog toch duidelijk belangrijke vorderingen gemaakt. Uit het Verzet was een Waals-katholieke drukkingsgroep voortgekomen, *Rénovation wallonne*, dat de steun verwierf van de invloedrijke Leuvense moraaltheoloog prof. kan. Jacques Leclercq en van verscheidene militanten van de Waalse christelijke arbeidersbeweging. Die toegenomen Waalse bewustwording vertaalde zich niet alleen in enkele ‘zuildoorbrekende’ initiatieven in het Franstalige landsgedeelte, zoals de MPF en de UDB, maar ook in een streven naar meer autonomie en zeggingsmacht in de tot dusver door Vlamingen gedomineerde christelijke arbeidersbeweging²⁰.

Bij de herstructurering van het ACW (LNTC) in 1944-1945 werd in grote mate tegemoet gekomen aan de Waalse eisen : de band met de katholieke partij, die zelf werd omgevormd tot een moderne christen-democratische ledenpartij, werd sterk teruggeschroefd en het ACW zelf - de koepelorganisatie en het politieke gezicht van de hele christelijke arbeidersbeweging! - werd gesplitst in een Vlaamse en een Waalse vleugel. Aan de basis van die splitsing lag het feit dat de Vlamingen P.W. Segers als algemeen secretaris wilden handhaven. Segers werd echter door de Walen haast als een collaborateur beschouwd

• STEENHOUT, “De Unie van Hand- en Geestesarbeiders”, in *België 1940. Een maatschappij in crisis en oorlog*, Brussel, SOMA, 1993, p. 277-284.

18 P. PASTURE, *Kerk, politiek en sociale actie*, hoofdstuk 1.

19 L. WILS, *Histoire des nations belges*, Ottignies LLN, Quorum, 1996.

20 P. PASTURE, *Kerk, politiek en sociale actie*, hoofdstuk 1.

door zijn houding tegenover de UHGA en zijn Schepenambt van Groot-Antwerpen tijdens de oorlog. Op de eis naar een grotere autonomie in het ACV werd niet ingegaan, maar wel kregen de Franstaligen een grotere vertegenwoordiging in de bestuursorganen en vooral in het dagelijks bestuur. De christelijke vakbeweging, die na de oorlog mede door de veralgemening van de verplichte werkloosheidsverzekering een hoge vlucht nam, voerde overigens een voorzichtige politiek om het delicate interne communautaire evenwicht niet op de proef te stellen. Dat was niet zo eenvoudig, onder meer omdat de Vlamingen diegenen die de vakbondsactie in 1940 terug hadden opgestart en die zich in de UHGA hadden geëngageerd, niet wilden desavoueren ²¹.

De christelijke arbeidersbeweging knoopte in Vlaanderen min of meer aan bij de vooroorlogse traditie van Belgisch-loyale Vlaamsgezindheid. Zij keerde zich tegen de excessen van de repressie - zonder de noodzaak van de repressie en epuratie te ontkennen, laat staan collaboratie goed te willen praten. Zoals m.b.t. P.W Segers bleek, was de perceptie van de bezetting echter grondig verschillend tussen Vlamingen en Franstaligen : wat voor de Franstaligen een vorm van collaboratie was, vormde voor de Vlamingen een daad van verantwoordelijkheid die moed vergde. Cool, Segers en anderen deden zelfs pogingen om zich als verzetslui te laten erkennen ²². De politieke context onder de naoorlogse antiklerikale regeringen (van augustus 1945 tot maart 1947) dreef katholieken en Vlaams-nationalisten opnieuw in elkaars armen. De toenemende Vlaamse belangstelling leidde in 1949 tot het versterken en hernieuwen van de contacten tussen de christelijke arbeidersbeweging en de rest van de Vlaamse beweging. P.W. Segers vormde de spil van een verruiming van de CVP met Vlaams-nationalistische figuren. De katholieke jeugdorganisaties zwengelden de traditie van de IJzerbedevaarten mee aan en lagen mee aan de basis van de uitbreiding van het Algemeen Nederlands Zangverbond. De christelijke arbeidersbeweging vatte de taalstrijd evenwel in de eerste plaats als een sociale kwestie op; haar strijdpunten waren het bevorderen van de Vlaamse cultuur

21 Het aantal vertegenwoordigers van de provinciale verbonden in het bestuur werd van twee op drie gebracht, waardoor een extra Waal in het bestuur geloodst kon worden. Bovendien werden er twee adjunct-secretarissen benoemd, waaronder één Waal, Jean Pironet. Zij zouden ook in het dagelijks bestuur zetelen, wat voor de oorlog niet het geval was. Zo bestond het dagelijks bestuur sindsdien uit drie Vlamingen en twee Franstaligen. Op de bestuursvergadering van 4 september 1945 had algemeen secretaris Cool (wiens positie bij de Walen erg omstreden was) een warm pleidooi gehouden voor een vaste vertegenwoordiging van de Walen in de bestuursorganen : "Het moet gedaan zijn, dat deze laatsten als 't ware moeten bedelen om een plaats in het bestuur, gelijk dat nu het geval is". Deze statutenwijziging weerlegt de bewering van Jean Neuville dat er aan de Waalse verzuchtingen geen gevolg zou zijn gegeven : vgl. NEUVILLE, *La CSC en l'an 40*, p. 149 en J. NEUVILLE en J. YERNA, *Le choc de l'hiver 1960-1961. Les grèves contre la loi unique*, (POL-HIS, 3), Brussel, 1990, p. 166. In dit laatste werk beweren de auteurs ook dat het bestuur van het ACV in de jaren vijftig slechts één Franstalige telde. Dat is dus niet juist. Na het onverwachte overlijden van Henri Pauwels, die opnieuw zijn functie als ACV-voorzitter had opgenomen, werd August Cool voorzitter en de uitgesproken Waalsegezinde Louis Dereau secretaris-generaal.

22 P. LAGROU, *Heroes, Martyrs, victims. A comparative social history of World War II in Belgium, France and the Netherlands, 1945-1965*, Doctoraatsverhandeling KU Leuven (Geschiedenis), 1996.

(waarbij zowel het ACW als de vormingsorganisaties een grote rol konden spelen) en de toepassing van de taalwetten, in het bijzonder de vernederlandsing van het bedrijfsleven. Voor dat laatste kon de christelijke vakbeweging een belangrijke functie vervullen, maar gezien de erfenis van de oorlog kon daar in het unitaire ACV aanvankelijk in de praktijk geen sprake van zijn ²³. De *de facto* geregionaliseerde Landelijke Bediendencentrale beschikte in principe wel over meer armslag ²⁴.

De politieke polarisatie na de oorlog maakte snel een einde aan de vernieuwende initiatieven in Wallonië, terwijl de naoorlogse economische heropleving de wind uit de zeilen van de Waalse beweging nam. De autonomie van het ACW en de MOC (*Mouvement Ouvrier Chrétien*, de nieuwe benaming van het ACW-LNTC in Wallonië) werd teruggeschroefd en de politieke rol van het ACW-MOC werd duidelijker bevestigd, zodat de christelijke arbeidersbeweging zich eigenlijk opnieuw als onderdeel van de katholieke zuil opstelde. Dit betekende ook dat de beweging zich in het Leopoldistische kamp bevond, al was een deel van de Waalse christen-democraten daar niet mee gediend en moest de leiding van de beweging in Wallonië op eieren lopen ²⁵.

IV. De kater van de Koningskwestie

De afloop van de Koningskwestie dompelde de beweging in een diepe malaise. Zij maakte bovendien Wallonië Waalser en vooral Vlaanderen Vlaamser ²⁶. In de CVP kwam een federalistische stroming tot leven, die onder meer leidde tot de oprichting van een Vlaamse CVP-kamergroep en een bevoegdheidsuitbreiding van de twee vleugels van het nationaal comité. In de homogene CVP-regering-Pholien werden twee flaminganten van ACW-strekking opgenomen, August De Boodt en Geeraard Van den Daele. Maar

23 P. PASTURE, *Kerk...*, hoofdstuk 5.

24 In principe waren alle bij het ACV aangesloten vakcentrales na 1945 unitair, ook de LBC. In de praktijk echter bestonden er voor de bedienden twee autonome regionale vleugels. In de jaren 1980 en '90 zouden ook verschillende andere bonden zich regionaal opsplitsen. P. PASTURE en J. MAMPUYS, *In de ban van het getal. Ledenanalyse van het ACV 1900-1990*, (HIVA-REEKS, 13), Leuven, Hiva, 1990, p. 31-32.

25 P. PASTURE, *Kerk...*, hoofdstuk 1.

26 Volgend citaat van August Cool op een inderhaast bijeengeroepen "uitgebreid bestuur" van het ACV (waarschijnlijk op 3 augustus 1950) geeft m.i. zeer goed de sfeer van die dagen in de christelijke arbeidersbeweging weer: "Dikwijls heb ik bij de Vlamingen gepleit om de geestestoestand der Walen te willen begrijpen. Dat is mij altijd gelukt. Maar nu moet ik mij tot de Walen richten. De reacties in Vlaanderen zijn geweldig en de Walen kunnen deze niet begrijpen. Het is niet onder persoonlijke indruk, dat ik deze verklaring afleg, maar in de nacht van zondag [31 juli] op maandag [1 aug.] zijn er meer anti-Belgen gemaakt dan gedurende twee wereldoorlogen. Geef u hiervan goed rekenschap en breng dit in verband met de terugslag op onze syndicale beweging. De Vlamingen zijn tweemaal gekwetst : een eerste maal door de oplossing aan de koningskwestie gegeven, maar vooral door de wijze waarop men tot die oplossing is gekomen" (ACV-bestuur 1 aug. en uitgebreid bestuur [3] aug. 1950). Over de houding van de christelijke arbeidersbeweging in en na de koningskwestie zie PASTURE, *Kerk...*, vooral p. 83-88 (waar de uitspraak van Cool geciteerd (p. 85) en gesitueerd wordt). Zie ook H. TODTS, *Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden, 1944-1954*, Leuven, 1961, p. 186.

die nieuwe wind zette zich niet door, de Vlaamse CVP-kamergroep stierf de wiegedood en een grotere autonomie voor de beide partijvleugels bleef enkel papier ²⁷. Het zwaar aangeslagen ACV verleende voorrang aan zijn sociaal-economisch programma en was als de dood voor de communautaire tweespalt die de vakbeweging alleen maar verzwakte ²⁸.

Onder impuls van het ACV legde de christelijke arbeidersbeweging in de jaren vijftig in haar Vlaams programma steeds meer de nadruk op sociaal-economische eisen. Stilaan groeide het bewustzijn dat er een dubbele 'taalgrens' bestond. De economische taalgrens verdeelde het land in een welvarend Wallonië en een arm Vlaanderen; de sociale taalgrens liep in Vlaanderen zelf. Wie in de administratie of in het bedrijfsleven hogerop wilde, moest Frans spreken ²⁹. Om de economische taalgrens te bestrijden, stond de christelijke vakbeweging een regionale economische politiek voor. Het ACW zette zich naar eigen zeggen vooral in voor de sociaal-culturele emancipatie van het achtergestelde Vlaamse volk. De Vlamingen moesten economisch en cultureel zelfbewuster worden. Daarvoor zegde het volle medewerking toe aan het streven van de Vlaamse cultuurverenigingen ³⁰. Het belang van die Vlaamse politiek moet m.i. wel gerelativeerd worden : voor de beweging als dusdanig vormden haar Vlaamse eisen geen prioriteit; in het algemeen basisprogramma van het ACW-MOC *Oriëntering* van november 1953 bijvoorbeeld is nauwelijks een spoor van belangstelling voor specifiek Vlaamse problemen te vinden ³¹. De christelijke vakbeweging zette zich in de jaren vijftig wel meer in voor de vernederlandsing van het bedrijfsleven. Het maakte daar in 1955 zelfs een strijdpunt van.

Toen van Vlaams-nationalistische zijde pogingen werden ondernomen om opnieuw met partijpolitieke actie te beginnen rond een anti-repressieprogramma met sympathie

27 E. GERARD, "De Katholieken, de Vlaams-Waalse betrekkingen en het probleem Brussel (1944-1961)", in *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, (TAAL EN SOCIALE INTEGRATIE, 11-13), dl. I., Brussel, 1989, dl. I, p. 280-281.

28 Over de houding van de christelijke arbeidersbeweging in en na de koningskwestie zie P. PASTURE, *Kerk...*, vooral p. 83-88.

29 F. VAN MECHELEN, "Sociaal-economische problematiek van de Vlaamse beweging op dit ogenblik", in *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1955 (XLVI), p. 286-297.

30 Op zijn hoofdbestuur van 21 november 1951 vroeg het ACW vooral aandacht voor het vraagstuk van de werkverschaffing, de vernederlandsing van het bedrijfsleven, een grondige hervorming (zonder verdere precisering) van het vraagstuk van de taalgrens en het probleem Brussel, de ongelijke behandeling van Vlamingen in de administratie en de uitbreiding van de taalwetgeving tot Congo. Een paragraaf over de opruiming van de gevolgen van de repressie werd overigens uit de goedgekeurde besluiten geweerd (KADOC, Archief ACW 66.2/2; *Documentatie*, 1951 (VII) nrs. 13 en 14).

31 Enkel in zijn inleidend referaat over het activiteitsverslag had de algemeen secretaris van het Vlaamse ACW Jef Deschuyffeleer het belang van de Vlaamse bewustwording en de vernederlandsing van het bedrijfsleven (enkel deze twee aspecten) even aangeraakt. Het volledige congresverslag verscheen als speciaal nummer van *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1953 (XLIV), nr. 1 (Over "het ACW en de nationale gemeenschappen", p. 43). Vgl. *Oriëntering*, Congres ACW 1953.

voor de ‘idealen’ van de vervolgte Vlaams-nationalisten, verslechterden de relaties tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse cultuurverenigingen. Na het 15e nationaal zangfeest in 1952 te Brussel trok de christelijke arbeidersbeweging zich terug uit de organisatie van het Algemeen Nederlands Zangfeest (ANZ). Het zangfeest zette zich duidelijk af tegen België en sympathiseerde met de slachtoffers van de repressie, terwijl bij velen er een uitgesproken vijandige stemming heerste t.a.v. de CVP³². Als reactie hierop riep de christelijke arbeidersbeweging samen met andere Vlaamsgezinde katholieke organisaties als het Davidsfonds, de Boerenbond en het Jeugdverbond voor Katholieke Actie, de Dag van het Vlaamse Lied in het leven. Hoewel de Dag wel degelijk succes had, kende hij toch nooit diezelfde uitstraling als het Algemeen Nederlands Zangfeest. Het ANZ matigde bovendien zijn opstelling, zodat vele katholieken trouw bleven aan de jaarlijkse traditie van het zangfeest. In die omstandigheden was de door de radicale Vlaams-nationalisten in discrediet gebrachte Dag van het Vlaamse Lied geen lang leven beschoren. In 1959 kon het Algemeen Nederlands Zangverbond opnieuw de hele Vlaamse beweging, katholieken en Vlaams-nationalisten, samenbrengen op het zangfeest³³.

Toen na verkiezingen van 1954 de CVP naar de oppositiebanken verwezen werd, nam in katholieke middens de aandacht voor de Vlaamse problematiek weer wat toe, hoewel de politieke agenda toch door de schoolstrijd werd beheerst. In december 1955 werd een Vlaamse werkgroep ingesteld bestaande uit Vlaamsgezinde CVP-politici en vooraanstaanden uit de christelijke arbeidersbeweging en andere katholieke sociale organisaties³⁴. De Werkgroep wilde een Vlaams programma uitwerken waarmee later ook met andere niet-katholieke flaminganten overeenstemming kon bereikt worden. De werkzaamheden van deze Vlaamse werkgroep leidden tot het Vlaams manifest van het ACW van november 1957; er werd in gepleit voor een grotere verantwoordelijkheid van de gewesten, onder meer inzake taalkwesties en economisch beleid³⁵.

V. De jaren zestig : een sociaal-economische splijtzwam in de christelijke arbeidersbeweging

De affirmatie van de Vlaamse identiteit van de christelijke arbeidersbeweging had in de jaren vijftig niet tot grote spanningen met de Franstaligen geleid : daarvoor was de dominantie van andere politieke thema’s te groot. Toch bleek al voor het einde van de legislatuur van Van Acker dat de wijze waarop de schoolstrijd gevoerd werd, niet steeds

32 Schildwacht [ps. K. Van Cauwelaert], “Het misbruik van Vlaamse eendrachtbetogingen”, *Het Volk (HV)* 24 juni 1952.

33 Zie H. CROONENBORGH, “Het Vlaams Nationaal Zangverbond 1933-1940”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1981 (XL), p. 35-46.

34 Notulen Vlaamse Werkgroep 16 dec. 1955, (KADOC, *Archief ACW*, 289).

35 Vlaams manifest in *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1958 (XLIX), p. 111-121.

- “Werk in eigen streek” was een belangrijk streefdoel van de christelijke arbeidersbeweging in de jaren zestig. (Foto SOMA-CEGES)

overeenkwam met de Waalse gevoeligheden en prioriteiten, waardoor Waalse frustraties opnieuw de kop opstaken³⁶. Vanaf 1958 kwam het ook binnen de beweging tot communautaire spanningen, onder meer over de ziekteverzekering en het geciteerde Vlaams Manifest³⁷. De oorzaken van de toenemende communautaire spanningen moeten niet alleen in de gewijzigde politieke context gezocht worden. Vooral de veranderde economische constitutie, waarbij de dramatische voorspellingen van de naoorlogse Waalse doemdenkers bewaarheid werden met een ineenstorting van de vraag naar Waalse steenkool en de plotse stijging van de werkloosheid speelde hierin een rol. De Belgische economische omwenteling, met massale werkloosheid in Wallonië tot gevolg, voltrok zich. De Vlaams-Waalse tegenstelling verschoof naar de economische sfeer, de eenheidswet deed de bom barsten.

³⁶ Typisch was de spanning tussen conservatieven en christen-democraten in Luik, die leidde tot een breuk in het Luikse Comité voor Vrijheid en Democratie. P. PASTURE, *Kerk...*, p. 232.

³⁷ P. PASTURE, *Kerk...*, p. 138-142; p. 283-284.

De christelijke arbeidersbeweging steunde Eyskens en de eenheidswet, hoewel zij er allerminst over opgetogen was³⁸. Eyskens had als het ware de steun van de beweging ‘afgekocht’ door de talentelling, die eigenlijk al in 1957 had moeten plaatsvinden, uit te stellen. Daardoor was hij aan een belangrijke Vlaamse eis tegemoet gekomen - waar de Waalse militanten uiteraard geen boodschap aan hadden, integendeel³⁹. Deze steun aan Eyskens, maar ook het talencompromis van de CVP van maart 1960 (dat de taalgrens wilde vastleggen volgens de besluiten van het Centrum Harmel⁴⁰), leidden tot een toenemende Waalse bewustwording bij de Franstalige vleugel van de christelijke arbeidersbeweging. Heel wat leiders en militanten gingen *Rénovation Wallonne* vervoegen⁴¹. Deze Waals-katholieke drukingsgroep verwierf daardoor een stevige inbreng bij de kaders van de Waalse christelijke arbeidersbeweging. Sommige vakbondsmilitanten volgden zelfs de lokroep van de *Mouvement Populaire Wallon* van André Renard⁴².

De groeiende communautaire spanningen en in het bijzonder de tegenstellingen over de eenheidswet, zetten de arbeidersbeweging zwaar onder druk. De verscheurdheid in de christelijke arbeidersbeweging was waarschijnlijk niet veel kleiner dan bij de socialisten⁴³, maar de positie van de Walen was wel heel verschillend. Zij vormden er tegenover de Vlamingen immers slechts een kleine minderheid. Bij het socialistisch vakverbond waren Vlamingen en Franstaligen min of meer aan elkaar gewaagd, hoewel ook daar de Vlamingen de meerderheid uitmaakten. In de bestuursvergaderingen van het ACV werd de gegarandeerde vertegenwoordiging van de Walen versterkt. Meer nog dan in het ACV, hadden de communautaire spanningen een weerslag op het ACW-MOC. De Waalse sectie van het ACW-MOC congres van juni 1961 besloot een afzonderlijk Waals congres te wijden aan de Waalse grieven - een beslissing die ei zo na tot een constitutionele crisis in de beweging leidde. Het Waalse ‘congres’ van de MOC sprak zich onder meer uit voor een regionale expansiepolitiek, in theorie een ‘*terrain d’entente*’ met de Vlamingen. Lidmaatschap van de christelijke arbeidersbeweging en de MPW werd uitgesloten verklaard. Op taalvlak sloot de MOC zich aan bij een gematigd franskiljons standpunt dat faciliteiten en een bijzonder taalregime in de Brusselse randstad vroeg, samen met

38 De (Vlaamse) voorzitter van de christelijke textielcentrale Lucien Fruru stelde letterlijk : “Indien de beschikkingen van de eenheidswet het werk waren geweest van een andere regering, zouden de gevolgen anders geweest zijn”. (KADOC, Archief ACV, ACV-raad 19 dec. 1960); P. PASTURE, *Kerk*, p. 264-266 (citaat p. 265).

39 P. JOYE en R. LEWIN, *Voor s’werkmans recht. Kerk en arbeidersbeweging in België*, Leuven, Kritak, p. 341-343. Zie ook J. NEUVILLE en J. YERNA, *Le choc...*

40 Zie E. GERARD, “De Katholieken...”, p. 288.

41 P. PASTURE, *Kerk...*, p. 282; R. ROYER, *Histoire de Rénovation Wallonne*, Brussel, 1973.

42 G. THYSSENS, “De Mouvement Populaire Wallon en de kwestie Brussel (1961-1964)” in *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal*, p. 380.

43 Vgl. J. NEUVILLE en J. YERNA, *Le choc...*, p. 145 e.v. en A. Pletinckx, “Van relatieve eenheid naar scheiding : het Vlaams-Waals probleem”, in J. BREPOELS e.a., *Eeuwige dilemma’s. Honderd jaar socialistische partij*, Leuven, Kritak, 1985, p. 114 e.v.

eentalige taalkaders in de hoofdstad. De Vlamingen daarentegen onderschreven de eisen van de Vlaamse beweging. In tegenstelling tot wat aan Waalse kant gebeurde met de MPW, weigerde het Vlaamse ACW lidmaatschap van de christelijke arbeidersbeweging en van de VU en de Vlaamse Volksbeweging onverenigbaar te verklaren. ACW-voorzitter Hulpiau riep integendeel op tot “Vlaamse frontvorming”. Er groeide een soort ‘koude vrede’ tussen beide vleugels van de beweging, al hadden beiden wel een aantal gemeenschappelijke visies, zoals met betrekking tot een regionale expansiepolitiek en voorstellen om bij een politieke decentralisatie de provincies te herwaardenen ⁴⁴.

De Vlaamse strijd richtte zich in de jaren zestig vooral op de herziening van de taalwetgeving en de daadwerkelijke invoering van de eentaligheid in Vlaanderen. De christelijke arbeidersbeweging onderschreef die eisen en was massaal aanwezig op de eerste Vlaamse mars op Brussel op 22 oktober 1961. Toen betoogden tienduizenden Vlamingen voor een duidelijk afgebakend Vlaanderen waar het Nederlands zowel in de administratie als in het onderwijs en het bedrijfsleven de enige voertaal zou zijn, en voor de gelijkheid van de twee landstalen in de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie ⁴⁵. De verhouding tussen de flamingantische verenigingen en de christelijke arbeidersbeweging bleef evenwel ambigu : velen sympathiseerden met de Vlaamse cultuurverenigingen, maar de vijandige toon van vele officiële toespraken en van een deel van het publiek met betrekking tot de CVP bleef een meer gestructureerde samenwerking in de weg staan. In oktober 1962 nam de christelijke arbeidersbeweging officieel geen deel meer aan de tweede mars op Brussel naar aanleiding van de wetsontwerpen Gilson, maar dat neemt niet weg dat zowel *Het Volk* als *De Volksmacht* hun volle steun verleenden aan de betoging. Het Luikse christelijke vakbondsblad *La Cité* daarentegen vertolkte zonder verhelen de Waalse standpunten. In 1963 weigerde het ACW het IJzerbedevaartcomité financieel te steunen, onder het voorwendsel dat tal van christelijke arbeiders al lid waren van Vlaamse cultuurverenigingen ⁴⁶. De toenemende Vlaams-nationalistische oriëntering van de radicale Vlaamse beweging en de nadrukkelijke terugkeer van figuren met een ‘bezwaard oorlogsverleden’ (bijvoorbeeld de verkiezing van Paul Daels tot voorzitter van de Vlaamse Volksbeweging in 1963), gingen niet weinigen te ver.

Inmiddels verspreidde de federalistische idee zich stilaan ook in Waalse katholieke middens. Tekenend daarvoor waren de uitgesproken federalistische opvattingen die prof.

44 P. PASTURE, *Kerk...*, hoofdstuk 2.

45 E. HAAGDORENS, “De mobilisatie van het ‘Vlaams Aktiecomitee voor Brussel en Taalgrens’ voor de marsen op Brussel (1959-1964)”, in *Taal en sociale integratie*, 8, Brussel, VUB, Centrum voor INTERDISCIPLINAIR onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, 1986, p. 125-126 en p. 133; K. DE WITTE, *Brussel open stad*, Lier, 1967, p. 61. Zie ook *Het Volk*, 23 okt.1961.

46 Contactvergadering van Vlaamse christelijke standsorganisaties 27 nov. 1963 (KADOC, *Archief ACW*, 440). De lektuur van *Het Volk* is bijzonder instructief voor de houding van de christelijke arbeidersbeweging. Zie ook E. HAAGDORENS, “De mobilisatie...”.

em. kan. Leclercq eind 1962 - begin 1963 in een aantal publicaties verdedigde⁴⁷. Maar voor vele Franstalige katholieken ging Waalsgezindheid samen met een verbondenheid met de francofonie, wat heel duidelijk tot uiting kwam bij *Rénovation wallonne*. Deze toenemende Waalse en franskiljonse oriëntaties in christen-democratische middens gingen traditiegetrouw gepaard met een toenadering tot niet-katholieken en met spanningen tussen progressieve en conservatieve katholieken (deze laatsten wezen federalistische voorstellen af, maar moesten voor de ‘wallinganten’ niet onderdoen in francofilie). De gebeurtenissen rond de Leuvense universiteit bekeerden evenwel ook de conservatieve katholieken tot het federalisme.

Voor de katholieke gemeenschap betekende de kwestie Leuven inderdaad het einde van een tijdperk. Tot de overheveling van de Franstalige afdeling naar Ottignies in Waals-Brabant voelden de Waalse katholieken zich innig verbonden met hun Vlaamse geloofsgenoten - waar zij voor de verdediging van hun politieke belangen ook op aangewezen waren. Dat de Vlaamse katholieken de Franstaligen wilden buitensluiten uit Leuven, de oudste universiteitsstad en hét belangrijkste katholieke intellectuele centrum van het land, werkte ontnuchterend; de Vlaamse slogan “Walen buiten” werd door de Franstaligen bijzonder kwetsend ervaren en herinnerde bovendien aan de Duitse *Flamenpolitik*⁴⁸. Dat was niet anders voor de christelijke arbeidersbeweging, waar de federalistische idee bovendien al opvallend diep was doorgedrongen, zowel aan Vlaamse als aan Waalse zijde. Al vanaf 1966 was de Waalse christelijke arbeidersbeweging scherp van leer getrokken tegen de Vlaamse eisen, en na de eigenlijke splitsing van de universiteit stonden haar leiders vooraan in de scheuring binnen de CVP. ACW en MOC gingen na 1968 dan ook uit elkaar; zij zouden bovendien ook politiek vrij snel andere wegen inslaan. Overigens waren er via *Rénovation wallonne*, en in het verlengde van de discussies over Leuven, banden gesmeed tussen de Franstalige christen-democraten en de studentenbeweging, wat voor de verdere evolutie van de MOC niet zonder belang was.

Het verzet tegen de Vlaamse ‘arrogantie’ en de splitsing van de CVP creëerde aanvankelijk een gemeenschapsgevoel onder de Franstalige katholieken. Al snel kwam de PSC onder Paul Vanden Boeynants echter opnieuw in conservatief vaarwater terecht, met een gedeeltelijke breuk tussen de partij en de MOC voor gevolg. Heel wat leidende Franstalige christen-democraten werden actief in de Franse taalpartijen RW en FDF. Ook het ACV kreeg te maken met Waalse vragen naar meer autonomie - tot dan hadden de Walen

47 P. SAUVAGE, *Jacques Leclercq (1891-1971). Un arbre en plein vent*, Louvain-la-Neuve, Duculot, 1992. In 1962 lanceerde Leclercq overigens de idee om de universiteit van Leuven te decentraliseren naar analogie met de universiteit van California.

48 “*La trahison du ‘grand-frère’ flamand - qui préfère son allégeance régionale à son catholicisme - provoque, plus que la crise de 1961, la prise de conscience wallonne et fédéraliste de nombreux catholiques*”. D. SEILER, *Le déclin du cléricalisme. Structure du comportement politique du monde catholique wallon*, Brussel, Institut belge de science politique, 1974, p. 245.

veeleer aangedrongen op een grotere vertegenwoordiging in de bestuursorganen. Het ACV stond echter slechts zeer schoorvoetend een beperkte regionalisering van de bestuursorganen toe. Het ijverde weliswaar voor een regionale economische planning met medezeggenschap van de vakbeweging, maar in zijn ogen impliceerde dit geenszins de federalisering van het sociaal overleg⁴⁹.

VI. Recente ontwikkelingen

De jaren zeventig bleken in grote mate verder getekend door de communautaire problematiek⁵⁰ Maar het lijkt wel alsof de betekenis ervan voor de christelijke arbeidersbeweging afnam. De Vlaamse vleugel bleef vanzelfsprekend Vlaams, maar werd steeds minder beschouwd als een onderdeel van de Vlaamse beweging. Het zwaartepunt van de Vlaamse beweging lag duidelijk bij de Vlaamse cultuurverenigingen en bij de Volksunie, die niet langer een politieke paria was. In Wallonië verbonden een aantal Waalse christendemocraten zich met de communautaire zweeppartijen *Rassemblement wallon* en FDF. Tegen de achtergrond van de dramatische neergang van de Waalse economie in de jaren zeventig werd het voortouw van de Waalse strijd genomen door de Waalse socialistische arbeidersbeweging. Die vocht in de eerste plaats voor het behoud van de werkgelegenheid en levensstandaard van de Waalse industriearbeiders. Zij zag de oplossing van de crisis vooral in een interventionistische politiek en in overheidsinvesteringen - wat in Vlaanderen overkwam als geldverslindend en niet productief. In de jaren tachtig legden de Franstalige socialisten ondanks hun wallingantisch imago vooral de nadruk op de nationale solidariteit en de verdediging van de francofone belangen. De opstelling van de Waalse christelijke arbeidersbeweging, zoals van de Waalse CSC, liep op dit vlak in grote mate parallel met de houding van de socialisten. Zij ontwikkelde ook geen eigen visie op de tweespalt die er zich aftekende tussen Wallonië en de francofonie - zeg maar Brussel - die de Franse gemeenschap verdeelt en die ongetwijfeld nog tot grote spanningen zal leiden.

Met de vorming van het Vlaams Blok in 1977 vertoont de Vlaamse beweging opnieuw dezelfde tweestrijd als in de jaren dertig. Het Blok kadert het anti-Belgische Vlaamsnationalisme (dat zeker bij zijn leiders de continuïteit met zijn verleden vertegenwoordigt) in een (neo-) fascistisch en xenofob vertoog. Daarbij stimuleert het de anti-Belgische Vlaams-nationalistische tendensen in de Vlaamse cultuurverenigingen, die vanuit hun historisch gegroeide idee van solidariteit met de radicale Vlaams-

49 J. VILROKX & J. VAN LEEMPUT, "Belgium : A new stability in industrial relations?", in A. FERNER & R. HYMAN (eds.), *Industrial Relations in the New Europe*, Blackwell, Oxford/ Cambridge, 1992, p. 356-392; P. PASTURE, "Belgium : Pragmatism in pluralism", in P. PASTURE, J. VERBERCKMOES & H. DE WITTE (eds.), *The Lost Perspective ? Trade Unions between Ideology and Social Action in the New Europe*, Aldershot, Avebury, *Perspectives on Europe*, 1996, vol. 1, p. 91-135.

50 Onze behandeling van de recente periode heeft noodzakelijkerwijze een eerder essayistisch karakter.

nationalisten en de getroffen van de repressie (!) weigeren afstand te nemen van het Blok. Zoals destijds het VNV, recruteert het Vlaams Blok eveneens in arbeidersmiddens, ook bij vakbondsleden - hoewel het uiterst vijandig staat tegenover de vakbeweging. De vakbonden ACV en ABVV hebben, zij het pas in 1994, op de meest uitgesproken wijze het extreem-rechtse karakter van het Vlaams Blok aan de kaak gesteld, en engagement in de vakbeweging en in het Blok uitgesloten ⁵¹.

Misschien wordt Vlaamse beweging vandaag nog het best belichaamd door de nadrukkelijke beklemtoning van de Vlaamse culturele eigenheid door de Vlaamse regionale overheid; dit komt onder meer tot uiting in het debat over de Vlaamse verankering, verpersoonlijkt door de huidige minister-president Luc Van den Brande en zijn voorganger Gaston Geens - wellicht niet toevallig beide van ACW-signatuur. De arbeidersbeweging, zeker het ACV, lijkt nochtans enige afstand te bewaren tegenover dit 'zacht'-nationalistische discours van "wat we zelf doen, doen we beter". Wel is er vooral bij de bediendenvakbonden LBC zowel als bij de BBTK (!) nog steeds een blijvende, en soms zelfs verscherpte, gevoeligheid voor taaltoestanden in de ondernemingen (overigens niet alleen met betrekking tot het Frans in Vlaanderen en Brussel, maar ook met betrekking tot het Engels in multinationale ondernemingen). De arbeidersbeweging, maar ook hier blijkt er een verschil tussen vakbond en brede (lees : politieke) arbeidersbeweging, blijft zich kanten tegen federalisering van de sociale zekerheid en "het opgeven van de solidariteit". Toch gaan er ook in de vakbeweging stemmen in die richting op - waarbij het Vlaamse ABVV zeker niet moet onderdoen voor het Vlaamse ACV - en lijken de vakbonden zich anno 1997 *de facto* verzoend te hebben met de idee van een Vlaams 'sociaal pact'. De ondertekening van het zgn. 'verdrag van Leuven' - enkel door Vlamingen - wijst alleszins in die richting.

VII. Conclusie : de betekenis van de wereldoorlogen voor de regionale oriëntaties

Tot besluit van deze bijdrage wil ik vanuit een enigszins verbreed perspectief nagaan wat de twee wereldoorlogen voor de nationale oriëntaties van de christelijke arbeidersbeweging betekenden. Het is duidelijk dat zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog de nationale oriëntaties heeft beïnvloed. Tot tweemaal toe bleek een oorlogsperiode voor de Vlaamse beweging een moment van catharsis waarbij een anti-Belgische, regionalistische identificatie doorbrak. Dit leidde tweemaal tot feitelijke collaboratie met de bezetter. Het bleek tweemaal een verkeerde keuze en dit tekende de verdere evolutie van de beweging. Hoewel de christelijke arbeidersbeweging wel verstrengeld was geraakt met de Vlaamse beweging, volgde zij diens radicalisering tot

⁵¹ H. DE WITTE & P. SCHEEPERS, "Twintig jaar Vlaams Blok. Herkomst, evolutie en toekomst van partij en kiezers", in *Internationale Spectator*, 1997 (LI), nr. 7-8, p. 420-428.

politiek Vlaams-nationalisme uiteindelijk niet. Wel handhaafde zij, zowel in 1918/19 als in 1945, een zekere solidariteit met de collaborateurs, al was dat duidelijker na de Eerste dan na de Tweede Wereldoorlog.

De oorzaken van die autonomie tegenover het anti-Belgisch Vlaams-nationalisme zijn niet zo gemakkelijk te geven. Een eerste, evidente factor lijkt me dat de arbeidersbeweging in de eerste plaats een nationale beweging was, waarin ondanks het Vlaamse overwicht rekening gehouden moest worden met Waalse gevoeligheden (dat is vooral heel duidelijk het geval na 1945, maar speelde ongetwijfeld ook voordien een rol) en waarin plaats geruimd moest worden voor nationale solidariteit. De radicalisering van het Vlaams-nationalisme ging bovendien gepaard met de intrede van autoritaire maatschappijopvattingen, waarin voor een democratische arbeidersbeweging weinig plaats was. Dit vormde telkens het breekpunt. Nochtans was de christelijke arbeidersbeweging, vanuit haar corporatistische levensvisie, niet ongevoelig voor voorstellen voor een corporatieve Nieuwe Orde (in Oostenrijk werkte de christelijke vakbeweging mee aan de uitbouw van zulk een regime, dat expliciet stelde op katholieke principes). Het ACV nam evenwel uitdrukkelijk afstand van dergelijke voorstellen, inclusief van het Oostenrijks 'katholiek' corporatisme onder Dolfuss, dat anti-democratisch werd genoemd en niet in overeenstemming met de katholieke sociale leer (een teken van de relatieve autonomie die de katholieke sociale leer toeliet in het interpreteren ervan)⁵². Het is alleszins ook van belang dat de christelijke arbeidersbeweging na 1918 stilaan los groeide van de Vlaamse studentenbeweging, van waaruit de radicaliserende impulsen op de Vlaamse beweging kwamen, en dat de Vlaams-nationalisten eigen jeugd- en vakorganisaties oprichtten en dus een (evenwel erg theoretisch) mogelijke concurrent werden.

Ook voor de Waalse beweging waren de wereldoorlogen belangrijke momenten. Die gaven vooral impulsen aan de anti-Vlaamse reactie en versterkten haar meervoudige oriëntatie. De Waalse beweging was in oorsprong immers geen Waals-nationalistische beweging, maar veeleer een anti-Vlaamse reactie die zich niet zozeer op Wallonië richtte maar op de francofonie, 'la douce France' en de Franssprekende Vlamingen en Brusselaars inbegrepen. Zo konden wallinganten van allerlei slag op het Waals Nationaal Congres van 1945 voor aanhechting bij Frankrijk stemmen. Zij beschouwden dit zowat als een uiting van vaderlandsliefde die zij motiveerden met verwijzingen naar de discriminatie van de Franstaligen in het Belgische overheidsapparaat en naar de economische achterstand van Wallonië.

52 P. PASTURE, "Temptations..."; In onze studie *Histoire du mouvement syndical chrétien international*, publicatie voorzien Parijs 1998, gaan we dieper in op de houding van de christelijke arbeidersbewegingen in het interbellum tegenover het fascisme in al zijn vormen.

Wanneer we de twee wereldoorlogen situeren in de lange-termijn evolutie, dan moeten we evenwel vaststellen dat het weliswaar belangrijke, maar niet de enige sleutelmomenten waren, en dat zij bovendien mogelijk minder een breuk betekenden dan op het eerste gezicht kan lijken. De anti-Belgische oriëntering van de Vlaamse beweging was bijvoorbeeld ook al (net) vóór 1914 tot uiting gekomen, zodat men zich kan afvragen of zij zich zonder bezetting toch ook niet zou hebben gemanifesteerd. Het drama van de Tweede Wereldoorlog spruit voort uit de radicalisering en fascisering van de Vlaamse beweging in de jaren dertig (die mogelijk zonder de Eerste Wereldoorlog niet die vormen hadden aangenomen). In zekere zin betekende de afloop van de Tweede Wereldoorlog natuurlijk wel een breuk met de autoritaire opvattingen van de jaren dertig - maar de tweespalt tussen anti-Belgicisten en gematigde flaminganten bleef, zoals ook de solidariteit van deze laatsten met de eersten en de historische verbondenheid met de 'foute' voorgangers.

Zeker met het oog op de christelijke arbeidersbeweging moet de betekenis van de twee wereldoorlogen afgewogen worden aan andere momenten. De Vlaamse oriëntatie van

- Interuniversitaire betoging te Leuven, 15 december 1965. Voor de katholieke gemeenschap vormde de kwestie Leuven het einde van een tijdperk. Dat zou ook in de arbeidersbeweging sporen nalaten. (Foto Archief en Museum voor het Vlaams Studentenleven)

de christelijke arbeidersbeweging was ontstaan vóór 1914. In de inhoudelijke invulling van de Vlaamse beweging speelden de beide wereldoorlogen een rol, maar wogen andere factoren zwaarder door. Na de Eerste Wereldoorlog sloten de opvattingen van de christelijke arbeidersbeweging aan bij de Belgisch-loyale strekking van Van Cauwelaert, die in feite de continuïteit met de vooroorlog belichaamde. Ondanks de solidariteit die zij belijdde, was zij niet getekend door de ervaring van het activisme en de collaboratie van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme. De Vlaamse opstelling van de christelijke arbeidersbeweging onderging weliswaar de invloed daarvan en van de reactie tegen de (vermeende) excessen van de repressie na de Tweede Wereldoorlog; maar dit vormde evenwel geen wezenlijk aspect, laat staan de kern, van haar Vlaams programma, wat wel het geval was voor het Vlaams-nationalisme in de vorm waarin dit in de jaren vijftig opnieuw gestalte kreeg⁵³. Vooral het ACV gaf mede onder druk van economische omstandigheden de Vlaamse eisen van de christelijke arbeidersbeweging een andere invulling in zijn streven naar een regionale economie. De relaties van de christelijke arbeidersbeweging met de andere Vlaamsgezinde organisaties werden beïnvloed door de oorlogservaring, maar andere elementen, waaronder ook pure politieke berekening, hadden meer belang.

Voor de Waalsgezinde oriëntering(-en) van een deel van de Waalse christen-democratie dienen de pijnlijke ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog niet herhaald te worden. Het oorlogsgebeuren en de scheuring in het ACV bleven lang in de herinnering gegrift, tot vandaag, maar de weerslag ervan op de vakbondsactie bleef toch beperkt. Wellicht heeft het wel het engagement van de christelijke vakbeweging voor Vlaamse eisen, zoals de vernederlandsing van het bedrijfsleven, getemperd. Daarbij mag men toch niet vergeten dat de Waalse gevoeligheid zich pas echt tot een belangrijke stroming in de christelijke arbeidersbeweging ontwikkelde vanaf het einde van de jaren vijftig, (1) onder invloed van de ‘Belgische economische omwenteling’, (2) nadat de ontwikkeling van het katholiek onderwijs in Wallonië veilig was gesteld, en (3) nog meer na de splitsing van de universiteit van Leuven (die neerkwam op de vestiging van een katholieke universiteit in Wallonië). De ervaringen van 1940-41 hadden op lange termijn misschien toch minder gewicht dan het geval lijkt in de ogen van de betrokkenen.

De christelijke arbeidersbeweging, ook als zij gaandeweg een federatieve staatsinrichting ging voorstaan, bleef zowel in Vlaanderen als in Wallonië gehecht aan België. Het effect van de twee wereldoorlogen is ook hier niet zo duidelijk. Er is m.i. geen sprake van een ‘Belgische mythologie’. De Belgische dimensie is wel steeds sterker geweest in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen. In 1945 was er in Wallonië trouwens een sterke identificatie met het Verzet, een algemeen Waals verschijnsel. Dat was veel minder het geval in Vlaanderen, waar men zich echter wel verbonden voelde met het

53 Zie de bijdrage van Bart De Wever elders in dit tijdschrift, alsook SEBERECHTS, “Beeldvorming”.

koningshuis, wat tevens een identificatie met de Belgische staat inhield. In het licht van de Koningskwestie - dit was trouwens de oorzaak van diepe impact ervan - was dat laatste evenwel enigszins dubbelzinnig, omdat koning Leopold door zijn houding gedurende de bezetting die fundamentele symboliek (monarchie = natie) niet helemaal meer belichaamde. In het verlengde van die problematiek bestond er in de ogen van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen na de Tweede Wereldoorlog overigens geen tegenstelling tussen solidariteit met de getroffen en de repressie en Belgische loyaliteit. Anders dan de Vlaams-nationalisten identificeerde de beweging zich niet met de collaboratie, die zij niet goedpraatte - al zag zij geen graten in een zekere accommodatie met de bezetter, integendeel, en deelde zij tot op zekere hoogte de Vlaams-nationalistische mythe waarbij de Vlaamse collaborateurs als idealisten werden voorgesteld die de gerechtvaardigde belangen van Vlaanderen voorop hadden gesteld. De christelijke arbeidersbeweging verzette zich tegen een overdreven harde repressie, maar voelde zich zelf als dusdanig niet in de eerste plaats geïsoleerd (dat lag wellicht wel anders voor bepaalde militanten). In zekere zin 'vergat' of verdrong zij haar oorlogsverleden. Die houding leidde er toe dat de beweging zichzelf gaandeweg in het verzet situeerde en daarvoor verwees naar haar (nochtans niet steeds even duidelijke) anti-fascistische opstelling van de jaren dertig⁵⁴. Ook dit is een uiting van een Belgische oriëntering.

* PATRICK PASTURE (°1961) is postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen en verbonden aan de KULeuven en *Visiting Fellow* aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Hij publiceerde over arbeidersbeweging in België en Europa. Recentelijk verscheen P. Pasture, H. De Witte, J. Verberckmoes (ed.), *The lost Perspective. Trade Unions between Ideology and Social Action in the New Europe*, Aldershot, Avebury, 1997 (2 dln).

[In een volgende aflevering van de BEG - nr 5, november 1998 - publiceert Patrick Pasture, ten dele in aansluiting bij dit artikel, een meer theoretische reflectie bij zijn onderzoek over kerk, arbeidersbeweging, natie en klassenstrijd, waarin hij meer aandacht besteedt aan culturele en identitaire elementen].

54 Deze visie op het eigen oorlogsverleden kwam scherp tot uiting in de reacties op een omstreden TV-uitzending van Maurice De Wildes reeks *De Nieuwe Orde*, waarin het anticommunisme van de christelijke arbeidersbeweging en de KAJ mee verantwoordelijk werden gesteld voor het feit dat heel wat Vlaamse katholieke arbeiders uit anticommunisme met de Duitsers mee gingen strijden aan het Oostfront. Als reactie organiseerde de KAJ een "wetenschappelijk" antwoord op de stelling van De Wilde in de publicatie F. HUGAERTS e.a., *De KAJ, hard van verzet. Hun mooiste uur*, Gent, 1989. In haar geheel is de voorstelling van de KAJ hard van verzet al even aberrant als deze van de KAJ als propagandist voor de collaboratie.